

XIX. Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim-Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane

(Sultan II. Mahmut
ve Sultan Abdülmecit Dönemleri)

Zekeriya Türkmen

Harp Akademileri Komutanlığı

a. Sultan II. Mahmut Döneminde Harbiye Mektebi

(1) Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusuna Geçiş Sürecinde Yaşanan Gelişmeler ve Zabitanın Yetiştirilmesi

Sultan II. Mahmut, amcası III. Selim'in başlattığı askerî alanda yenileşme hareketlerine XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra daha ciddi anlamda el atarak, 1826 başında "Eşkinçi Ocağı" nı kurarak her ortadan 150'er neferin kaydedilerek yeni sisteme uygun eğitime başlanmasını istemiştir. Bu konuda Yeniçeri Ağası Mehmet Celaleddin Ağa'ya gerekli emirler verilmiş; konuyla ilgili devlet idarecilerinin katılımıyla 28 Mayıs 1826'da yapılan geniş katılımlı toplantıda yeni kurulacak askerî sisteme dair hazırlanan yasa tasarıları gözden

geçirildikten sonra kabul edilmiştir.¹ Eşkinici Ocağının kurulması kararlaştırıldıktan sonra, İstanbul'daki kışlalarda bulunan 51 Yeniçeri Ortasından toplam 7.650 neferin eşkinici olarak yazılması planlanmıştır. Alınan karar gereği, neferler kışlalarında kalacaklar ancak talimleri düzenli olarak Et Meydanında (Aksaray-Laleli) yapılacak, tüfenk talimleri ve atışlar ise Kağıthane veya Davut Paşa Kışlasında yapılacaktır.² Planlandığı şekilde Eşkinici Ocağına kayıtlara hemen başlanmış, ancak personel mevcudu ancak 5.000'e ulaşabilmiştir. Sultan II. Mahmut'un da hazır bulunduğu bir törenle 12 Haziran 1826'da Et Meydanındaki talimhanede eğitimlere başlanmıştır.³ Ancak, yeniçeriler bu yeni eğitim sistemine karşı olduklarını söyleyerek iki gün sonra kazan kaldırarak tepki göstermiştir. Tepki gösteren yeniçerilerin sayısı kısa sürede 20.000'i geçmiştir. Bunun üzerine devlet erkânı bir araya gelerek yapılması gerekenleri tartışmış, ulema ve medreseliler de bu sırada iktidarın yanında yer almıştır. Yeni sisteme tepki gösteren yeniçeriler, başta Yeniçeri Ağası olmak üzere ileri gelen devlet adamlarının konaklarına saldırı düzenlemişlerdir. Sultan II. Mahmut, isyancı askere karşı kuvvet kullanılacağını belirtmiş ve 16 Haziran 1826'da yapılan toplantıda Yeniçeri Ocağının kaldırılması kararlaştırılmıştır. Bu yönde hazırlanan ferman ertesi günü 17 Haziran 1826'da Sultan Ahmet Camiinde okunarak kamuoyuna duyurulmuş ve Yeniçeri Ocağı lağvedilmiştir.⁴ Bu fermanda yeniçeri ocağının neden kaldırıldığı konusu üzerinde ayrıntılı olarak durulduktan sonra yeni kurulacak olan ordunun "Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu" adını alacağı ve başına da Ağa Hüseyin Paşa'nın getirileceği belirtilmiştir. Çıkarılan kanuna göre yeni ordunun sayısı 12.000 kişi-

.....

- 1 Ahmet Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Dersaadet 1309, XII, 148; ayrıca bk. Mehmet Esat, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1293, s.15.
- 2 Ahmet Yaramış, "II. Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)", A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2002, s.19.
- 3 Ahmet Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XII, 151; ayrıca bkz., Ahmet Yaramış, *Aynı eser*, s.19.
- 4 Mehmet Esat, *Üss-i Zafer*, s. 99 vd., ayrıca bk. Ahmet Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, XII, 167-168. Ayrıca bk. Ayşe Can Tunalı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)", A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, s. XVI-XVII.

den oluşacaktı. Buna göre ordu, alaya denk tertip denilen birliklerden, tabura eşit kollardan ve her biri yüz mevcutlu saflardan kuruludur. Yapılan planlamaya göre tertiplerin personel mevcudu 1.200 kişiden meydana gelecekti.⁵

1828'de Asakir-i Mansûre-i Muhammediye teşkilâtında bazı düzenlemeler yapıldı. "Tertip" yerine "Alay", "Kol" yerine "Tabur", "Saf" yerine "Bölük" tabirleri kabul edildi. Ayrıca her alayın 500'er mevcutlu üç taburdan oluşması kararlaştırıldı. Alay Komutanlığı, "Başbinbaşı" yerine "Miralay" adı verilen yüksek rütbeli subaylara verildi. Tabur Komutanları ise "Binbaşı" ünvanını aldılar. İki alay bir liva sayılarak "Mirliva" komutasına konuldu.⁶ Muvazzaf ordu, "Asakir-i Muntazama-i Muvazzafa-i Hassa" ve "Asakir-i Muntazama-i Muvazzafa-i Mansûre" olarak iki sınıfa ayrıldı. Başlarına da "Ferik" rütbesine sahip bir üst subay atanmıştır. 1832'de Hassa Ferikliği "müşir"liğe yükseltildi. Rütbelilerle ilgili yapılan düzenlemeler⁷, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar pek değişmedi.

Yeni teşkil edilen ordunun yazışma işlerini yürütecek personeli yetiştirmek üzere bir okul açma çalışmaları, Asakir-i Mansure ordusunun kuruluşundan itibaren gündemi işgal etmiştir. Bunun için öncelikle taşradan gelen erler arasında yaşları onbeşten küçük olanları eğitmek üzere Şehzadebaşı'ndaki Yeniçeri Kışlasında bir okul açılmışsa da bu talimhane niteliğinde eğitim veren bir yerdir. Nitekim bu ilk teşkil edilen talimhaneye ilgili ayrıntılar rivayetlerle sınırlı

.....

5 Mehmet Esat, *Üss-i Zafer*, s. 118; ayrıca bk. Avigdor, Levy, "The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army, 1826-1839", *International Journal Middle East Studies*, (JMES), Sy: 2, (1971), pp. 21-39.

6 Hayrullah Gök, "Arşiv Belgelerinin Işığında Kara Harp Okulu Tarihi (1834-1883)", Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s.73-74.

7 Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusunda rütbeliler şu şekilde belirlenmiştir: Nefer, Onbaşı, Bölük Emni, Çavuş, Başçavuş, Mülâzım, Yüzbaşı, Tabur Kâtibi, Sol kolağası, Sağ kolağası, Alay Emni, Binbaşı, Kaymakam, Miralay, Ferik, Müşir. Bk. Musa Çadircı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilâtının Kuruluşu", *Tarih Araştırmaları Dergisi 1970-1974*, c.VIII-XII, sayı 14-23, A.Ü. DTCF. Tarih Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 1975, s. 65.

kalmıştır.⁸ Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu, Avrupa'daki ordu kuruluş ve teşkilatı dikkate alınarak oluşturulmuştu ve bu ordu da birliklere düzenli bir şekilde eğitim verilmekte idi. Yeni kurulan ordunun melbusât ve teçhizâtı da modern orduların kuruluşunda yer alan sisteme uygun hale getirilmiş, silahlar yenilenmiş, uygulamalı eğitime önem verilmiştir. Bu ordunun komuta kadrosunun iyi yetişmiş olması çok önemli idi. İşte bu aşamada ordunun komuta kadrosunu yetiştirecek okulların açılması gündeme gelmiş ve bu düşünceden hareketle Mekteb-i Harbiye'nin kuruluşuna uzanan bir dizi çalışma yapılmıştır.

Sultan II. Mahmut, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan açmak istediği askerî mektepte görevlendirilmek üzere subay göndermesini istemiş, ancak paşa o sırada Osmanlı Devleti ile arası açık olduğundan bu talebe olumsuz cevap vermiştir.⁹ Bir taraftan Rusya ile ilişkilerin gerginleştiği, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa ile de savaş arifesine gelindiği bir dönemde açılması düşünülen Harbiye Mektebiyle ilgili hazırlıklara devam edilememiş¹⁰; bir başka ifadeyle iç ve dış sorunlar 1831'de açılması düşünülen okulun bir süreliğine ertelenmesine yol açmıştır.¹¹ 1833 Hünkar İskelesi Antlaşmasının imzalanmasından sonra devlet yetkilileri Harbiye mektebi açılması yönünde yeniden çalışmalara hız vermişlerdir. Hatta bu sırada Osmanlı Devleti'nde sayıları giderek artan yabancı okulların, devlet yetkililerinde öteden beri var olan Harbiye Mektebi açma fikrini daha güçlendirdiği gerçeği dönemin resmi kayıtlarında da genişçe yer almaktadır.¹²

II. Mahmut, 25 Aralık 1831 tarihli iradeyle Hassa Ordusu Müşiri (Firarî) Ahmed Fevzi Paşa'ya¹³ Selimiye'de bir askerî okul

.....

8 Cemalettin Taşkiran, *Yüzyıllardır Harbiye*, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 44.

9 Cemalettin Taşkiran, *Aynı eser*, s. 45.

10 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HH.), nu: 23997.

11 İsrail Kurtcephe- Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 48.

12 BOA., HH., nr: 46425-A, BOA., Cevdet Maarif, nr: 3457.

13 (Firarî) Ahmet Fevzi Paşa, Girit adasına bağlı Suda limanı köyünde doğmuştur. İstanbul'a gelip Çengelköy'de yaşayan hemşehrisi İbrahim Ağa'nın yanına yerleşmiştir. Vefatında ise onun kardeşi Silahtar Ali Ağa'ya hizmetkâr olmuştur. Yeniçeri Ocağına kayd olup tebdil hasekisi olmuştur.

açmasını emretmiş, Ahmet Fevzi Paşa da Selimiye'deki "Hassa Ordusu" Dördüncü Alay İkinci Tabur erleri arasından 19-21 yaşları arasındaki zeki, gösterişli ve terbiyeli olanları seçerek Selimiye Kışlası'nda birkaç yüz kişiden oluşan "Sıbyan Bölükleri"ni kurmuştur.¹⁴ Sultan II. Mahmut, bunların eğitimi için Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan öğretmen göndermesini istemiş ancak bu istek vali tarafından uygun bulunmamıştır.¹⁵ Bunlar, bir taraftan teorik bilgiler alırken, diğer taraftan askerî eğitim görüyorlardı. Oldukça basit olan bu dersleri, tabur imamaları ile okuma yazma bilen subaylar veriyordu. Subay adayı bu öğrencilere on ay gibi kısa bir süre içerisinde okuma, yazma, hesap, hendese, coğrafya, askerlik yöntem ve ödevleri dersleri okutulmuştur.¹⁶ Bir şeyler öğrenenler mezun olmuş sayılıyor, bilgilerine göre "onbaşı", "çavuş", "teğmen" gibi rütbeler alıyorlardı.¹⁷ Daha sonra bunlara daha yüksek rütbelere yükselme hakkı da verilmiştir. Ahmet Fevzi Paşa'nın gayretleriyle Selimiye Kışlası'nda açılan

.....

Vak'a-i Hayriye'de (1241/1826) devletin yanında yer almış Bostancıbaşı Osman Paşa'ya ve sonra Serasker Husrev Paşa'ya bağlanmıştır. Bunlar aracılığıyla Enderun'dan Asakir-i Mansure Ordusuna kayd olup sırasıyla rütbeleri aşır Miralay olmuştur. 1246'da (1830/1831) hassa feriki, 26 Muharrrem 1248'de (25 Haziran 1832) vezir ve ilk hassa müşiri olmuştur. 1833'te (1249) Rusya donanmasının yardım için çağrılması ve Beykoz açıklarına gelişinde fevkalâde elçilikle Cemaziyelâhir'de (Ekim-Kasım 1833) Rusya'ya görevlendirilmiştir. Dönüşünde Tâhir Paşa'nın Akdeniz'e gidişi üzerine iki defa kaptanlık vekâletinde bulunmuştur. 1252'de (11 Kasım 1836) Kaptan-ı Deryalığa ek olarak da Bursa valiliğine de atanmıştır. 1255 (1839) başlarında Mısır üzerine memur donanma ile Akdeniz'e açılmıştır. O sırada II. Mahmut vefat edip Abdülmecit tahta çıkmıştır. Padişahın kendisine güvenmiş olduğu düşüncesiyle donanma ile İskenderiye'ye gidip Mehmet Ali Paşa'ya sığınmış ve bir daha Mısır'dan dönmemiştir. 1257 (1841) sonlarında yanında bulunan odalıklarından bir iki cariye aracılığıyla öldürülmüştür. Ayrıntı için bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, c.I, s. 190-191.

14 Hayrullah Gök, Aynı tez, s. 76.

15 BOA, Hatt-ı Hümayûn (HH) , nu: 23997.

16 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006, s. 193.

17 İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, KHO Matbaası, Ankara 1991, s. 47-48.

“*Sıbyan Bölükleri*”, Mekteb-i Harbiye’nin ilk çekirdeğini oluşturmuştur.¹⁸ Sıbyan bölükleri ve Mekteb-i Harbiye eğitiminin ilk yıllarında Lancaster eğitim metodu denilen yöntem uygulanmış, öğrencilerin etkileşimli olarak kendi kendilerini yetiştirmesi ilkesi benimsenerek seçilen en zeki çocukların kısa sürede eğitilerek mesleğe atılmaları istenmiştir.¹⁹

Bu arada Sultan II. Mahmut’un emriyle 1834 yılı Ağustos ayı başlarında Redif Askerî Teşkilâtı’nın kurulmasına karar verilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti dahilinde bulunan bütün sancakların kapsadığı kazalarda subayları ile birlikte 1400’er kişilik birer tabur teşkil edilecek; kur’a ile 23-32 yaşlarındaki erkeklerden redif askeri seçilecekti. Bunların başına ise o beldenin ayan ve eşrafından hatırı sayılır kişiler subay olarak atanacaklardı. Ancak, bu durum ileriki yıllarda çeşitli sakıncalar doğurmuştur.²⁰

.....
18 Alaaddin Avcı, *Türkiye’de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar)*, MSB ARGE Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1977, s.12-13.

19 Lancaster eğitim sistemi İskoçyalı Anglikan din adamı Dr. Andrew Bell’in (1753-1832) Hindistan’da Madras Yetimhanesi’nin başına getirildikten sonra (1789) yaptığı ıslahatlar sırasında eğitim kalitesini yükseltme gayesiyle geliştirilen bir metottur. Bu sistem, öğrencilerin kendi kendilerini yetiştirmeleri esasına dayanır. Bell, zeki çocukları seçerek onlara, alfabenin kum üzerine yazılarak diğer çocuklara nasıl öğretileceğini anlatır. Böylece öğretmenin yetiştirdiği bu küçük öğretmenler, karşılıklı eğitim (mutual instruction) denilen bu metodla birbirlerine bilgi aktararak öğrenme gerçekleştirilir. Bkz. Ayşe Aksu, “İngiltere-Amerika-Osmanlı Hattında Lancaster Öğretim Sistemi,” *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 6, No. 16, Aralık 2008, s. 33-34. Bu eğitim sisteminin fikir babası, her ne kadar Dr. Andrew Bell olsa da bu sistemi daha da geliştirerek uygulayan Joseph Lancaster (1778-1838) olmuştur. Bundan dolayı da “*Lancaster Sistemi*” adıyla anılmıştır. Bk. Gülşah Eser, “Türkiye’de Modern Bilimlerin Eğitiminde Mekteb-i Harbiye Örneği”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c.XIII/2, İstanbul 2012, s. 100-101.

20 *Takvim-i Vekayi*, Sy: 87, sene 1250; Musa Çadırcı, “Anadolu’da Redif Askerî Teşkilâtının Kuruluşu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, s. 66-67. Ayrıca bk. Hayrullah Gök, Aynı tez, s. 77.

(2) Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne'nin Kuruluşu ve Çalışması

Sultan I. Mahmut zamanında Avrupa ölçüsünde ilk askerî okul olarak kabul edebileceğimiz “Hendesehane”²¹ ve “Humbarahane” 25 Ocak 1737 tarihli fermanla Üsküdar’da Doğancılar semtinde bulunan Ayazma Sarayı’nda eğitim-öğretime açıldıysa da bunların Yeniçerilerin direktme ve ayaklanmasıyla pek fazla bir başarı sağlayamadan üç yıl içinde kapatıldığı bilinmektedir.²² Sultan III. Mustafa döneminde Baron de Tott’un çalışmalarıyla 1772’de kurulan Topçu Mektebinde sürdürülen eğitim “Sür’at Topçuları Ocağı”nın kuruluşuna uzanan süreci de başlatmıştır.²³ XVIII. yüzyıl boyunca devam eden bütün bu arayışlar, III. Selim dönemine (1789-1808) kadar münferit ve dar kapsamlı faaliyetler olarak kalmış, askerî mekteplerin kuruluşu konusunda kalıcı bir çözüm üretilmemiştir. Osmanlı ordusunda geniş çaplı ve kalıcı yenileşme faaliyetleri ancak, XVIII. yüzyıl sonlarında kurulan Nizam-ı Cedid ordusu ile uygulamaya konulabilmiş; Mühendishane ve Humbaracı Ocağı 27 Eylül 1792’de çıkarılan kanunname ile yeni baştan düzenlemeye tabi tutularak yeni kışlaların inşasına başlanmıştır.²⁴ 1795’te III. Selim’in emriyle Hasköy’de Mühendishane-i Berri-yi Hümayun kurulmuş; Osmanlı kara ordusunun istihkâm ve topçu sınıfı subayları buradan yetiştirilmeye başlanmıştır.²⁵ Eğitimin dört yıl sürdüğü bu okulda, Üçüncü ve dördüncü sınıflarda Askerî Tarih, Topografya, Trigonometri, Balistik, İstihkâm, Astronomi ve Yüksek Matematik dersleri ağırlıklı olarak okutuluyordu. Harbiye Mektebi açılana kadar kara ordusunun teknik

.....

21 Mustafa Kaçar, Tuncay Zorlu vd.leri, *İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mühendislik Tarihimiz*, Ed., Mehmet Karaca, İstanbul 2012, s. 44.

22 Şemdanîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür’it-tevarih*, Yay. Hz. Münir Aktepe, İstanbul 1976, I, 35; ayrıca bk. Enver Ziya Karal, *Harp Okulu Tarihçesi*, Ankara, 1946, s.71.

23 Sür’at Topçuları Ocağı 17 Ocak 1774’de Sultan III. Mustafa’nın hatt-ı hümayunu ile teşkil edilip kamuoyuna duyurulmuştur. Bilgi için bk. BOA., MD, nr: 4844, s. 9.

24 Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi, (1776-1826)*, Eren Yay., İstanbul 1995, s. 39.

25 Mehmet Esat, *Mir’at-ı Mühendishane-i Berri-yi Hümayun*, İstanbul 1312, s. 8.

donanımlı subay -yani mütefennin zabıt- ihtiyacı Mühendishane-i Berri-i Hümayun'dan karşılanmıştır.²⁶

Sultan II. Mahmut, yeni kurulan ordunun zabıt ihtiyacının karşılanması için Avrupai tarzda eğitimi verecek “*Ecole Militaire*” benzeri bir askerî okulun teşkili yönünde 1831 yılında Doğancılar Kışlasında çalışmalara başlanmış ise de bir sonuç alınamamıştır. Bu konuda kararlı davranan Sultan II. Mahmut, askerî erkân ile diğer devlet yöneticilerine askerî eğitim kurumu açılması yönünde talimatlar vermiş; 7 Temmuz 1826 tarihinde yayımlanan bir kanunnâme ile ordunun güçlendirilmesi ve subay ihtiyacının karşılanması için acilen subay yetiştiren bir okulun kurulması gündeme gelmiştir. Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusunun kuruluşundan sonraki tarihlerde Serasker Hüsrev Paşa sadrazama sunduğu arızada “*Ecole Militaire*” tabir olunan okulun açılmasını teklif etmiştir.²⁷ Öteden beri böyle bir teşebbüsü bekleyen Sultan II. Mahmut bu teklife olumlu bakmış ve 1834 (H.1250) tarihinde Serasker Hüsrev Paşa'ya verdiği emirde gerekli hazırlıklara hemen başlanmasını istemiştir.²⁸ Hüsrev Paşa aldığı emir üzerine Mekteb-i Harbiye'nin bir an önce kurulması konusunda çalışmalara katılmak durumunda kalmıştır.

Aslında gelişmelere bakılırsa mektep, her ne kadar Hüsrev Paşa'nın seraskerliği zamanında kurulmuş olsa da, onun doğrudan bir etkisi ve gayreti söz konusu değildir. Yüksel Çelik tarafından konuyla ilgili yapılmış bir araştırmaya göre; “Yetiştirdiği köleleri, subay olarak ordunun çeşitli sınıflarına yerleştirmek suretiyle kadrolaşan serasker paşanın, sunulan bu teklife karşı çıkması doğaldı. Zira, Avrupa'daki benzerleri gibi modern subay yetiştirecek Mekteb-i Harbiye'nin kurulması halinde, Hüsrev Paşa'nın alaylı subaylarının yerini, mektepli subaylar alacak ve ordudaki mutlak nüfuz ve hakimiyeti zayıflayacaktı”. Hüsrev Paşa, bundan dolayı, Namık Paşa ile olan görüşmelerinde, böyle bir okulun maliyetinin bir hayli yüksek olacağını, zaten ordunun ekonomik sıkıntıları olduğunu bahane ederek bu girişime başlangıçta karşı çıkmıştır. Bununla birlikte padişah, Namık Paşa ile

.....

26 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1984, s.303-304.

27 BOA, Hatt-ı Hümayûn , nr: 17700-A.

28 BOA., Hatt-ı Hümayûn , nr: 17474.

bir kez daha görüştüktan sonra onun teklifini yerinde bularak bu askerî mektebin açılmasına karar vermiş, Hüsrev Paşa'nın muhalefetini de dikkate alarak, mektebin fazla bir masraf gerektirmeyecek şekilde Maçka'daki atıl durumdaki barakaların tamamlanıp okul binası haline dönüştürülmesini irade emretmiştir. "*Serasker Hüsrev Paşa'nın müdahalesine meydan verilmemek için yeni müessese hassa müşirliğine bağlanarak, tamamen Namık Paşa'nın yetki ve sorumluluğuna devredilmiştir.*"²⁹ Namık Paşa, sultana gönderdiği raporunda ayrıca eğitimsiz subayların kendi emrindeki askerleri kesinlikle terbiye edemeyeceklerini belirterek Bahriye Mektebi için İngiltere'den, Harbiye Mektebi için de Fransa'dan kabiliyetli öğretmenlerin getirilmesini önermiştir.³⁰

Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun öncelikle talim-terbiye bilen subaylarını yetiştirmek üzere kurulan, ancak okuma-yazma öğretmenin dışında çok yüzeysel askerî bilgilerin verildiği Sıbyan Bölüklerindeki eğitimden hedeflenen ve istenilen sonucun alınmayacağını anlayan Sultan II. Mahmut, Batı ülkelerinde açılmış olan ve modern eğitim veren askerî okullar ayarında bir okul açmanın şart olduğunu görerek vakit kaybetmeksizin harekete geçilmesini istemiştir. Bu düşünceden hareketle Paris'teki Askerî Akademide (Saint Cyr'de) eğitim görmüş, bu eğitimden etkilenmiş, Fransızca ve İngilizce dillerine vakıf olan eski Hassa Ordusu Alay Komutanlarından fahri yaveri Mirliya Mehmet Namık Paşa'nın görüşlerine başvurmuştur.³¹ Dış kamuoyuna karşı Osmanlı ülkesini korumak, iç kamuoyunda da huzuru sağlamak için güçlü bir ordunun kurulmasının gerekliliğine inanan padişah, çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek muharip subay adaylarının modern eğitim veren okullardan yetişeceği kanaatine sahiptir. Bu sırada Namık Paşa Padişah'a sunduğu arzıda; "*...bundan önce açılan Talimhane olsun, Sıbyan Bölükleri olsun mektep değildir. Yarım tedbirlerle gayelere varılmaz. Zabitin, çağımızın*

.....

29 Yüksel Çelik, "Hüsrev Paşa, Siyasi Hayatı ve Askeri Faaliyetleri (1756-1855)", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim ve Yabancı Tarih Bilim Dalı, Doktora Tezi, s. 324-326.

30 Hayrullah Gök, Aynı tez, s. 79.

31 Ahmet Nuri Sinaplı, *Devlete, Millete Beş Padişah Devrinde Kıymetli Hizmetlerde Bulunan Şeyhül-vüzera, Serasker Mehmed Namık Paşa*, Yenilik Basımevi, İstanbul 1987, s. 8.

*ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yetişmesi önemlidir. İyi zabıt yetiştir-
mek için ayrı bir binada tedrisatın tanzimine, en iyi muallim ve idare-
cileri buraya tayin edilmesine, ders aletlerinin teminine büyük ihtiyaç ve
zaruret vardır.”*³² mealinde görüşlerini bildirmiştir. Namık Paşa’ya bu
sırada Hassa Ordusu komutanı Müşir Ahmet Fevzi Paşa da gerekli
desteği sağlayarak yardımcı olmuştur.

Sultan II. Mahmut, çağdaş anlamda bir askerî okulun açılması
hususunda gerekli hazırlıkların yapılmasından sonra Ahmet Fevzi Pa-
şa’yı Harbiye Mektebi’nin inşaatıyla Namık Paşa’yı da eğitim-öğretim
programlarının düzenlenmesi, ders aletleri, sınıfların şekli, öğretmen
ve subay atamalarının düzenlenmesi konusunda görevlendirmiştir.³³
Görevi alan her iki paşa öncelikle Maçka Kışlası’nı Harbiye Mektebi
olacak şekilde yeni baştan bir onarımdan geçirmişler³⁴; kışlaya bir kü-
tüphane, bir cami, bir hastahane, eczane, hamam, mutfak, matbaa ve
dört yüz öğrenciyi barındırabilecek dershaneler kurmuşlardır. İngilte-
re ve Fransa’da eğitim görmek üzere öğrenciler gönderildiği gibi³⁵, bu
ülkelerden okulda kullanılacak olan ders aletleri getirilmiş, her sınıfa
kara tahta ve haritalar konulmuş, sınıflar anfi şeklinde düzenlenmiştir.
Ancak, bu sırada İstanbul’da görevli Rus elçisi Telemegue Babıalı’ye
gelerek Fransa’ya gönderilen subayların cumhuriyetçi fikirlerle yetiş-
tirileceklerini belirterek, burada eğitim göreceğ olan öğrencilerin dö-
nüşlerinde ülkeye faydadan çok zarar verecekleri yolundaki ihtarları
Osmanlı devlet erkânını da etkilemiştir.³⁶ Avusturya elçisi Baron Stür-
mer’in de benzer açıklamalarda bulunması üzerine Sultan II. Mah-
mut Avusturya ve Prusya’dan destek aramıştır. Bu gelişmelerden sonra
Prusya’dan Yüzbaşı Helmuth von Moltke ile Teğmen Von Berg adlı iki
subay 1835’te İstanbul’a gelerek Osmanlı ordusu hizmetine alınmıştır.³⁷

•••••

32 Kolağası Mehmet Esad, *Mir’ât-ı Mekâtib-i Harbiyye*, İstanbul 1310, s.11-12.

33 *Takvim-i Vekayi*, sy: 99, R.1255 (1834).

34 BOA., Cevdet Askeriye, nr: 54466.

35 Harbiye Mektebi’nin açıldığı ve henüz öğretime başlamadığı 1834 yılında 14
öğrenci eğitim görmek üzere Fransa ve Londra’ya gönderilmiştir. Bk. BOA.,
Hatt-ı Hümayun, nu: 46582.

36 Yüksel Çelik, “Hüsrev Paşa, Siyasi Hayatı ve Askeri Faaliyetleri (1756-1855)”, s. 345.

37 Kemal Turan, “Başlangıçtan Günümüze Türk-Alman Eğitim İlişkileri”,
Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, XIV, 201.

Yüzbaşı Moltke ve beraberinde gelen Prusyalı küçük bir askerî ekibin temellerini attığı Alman-Türk yakınlaşması yüzyılın sonlarına doğru askerî sahanın dışına da taşarak iktisadî-siyasî çok yönlü ikili ilişkilerin gelişmesine de fırsat hazırlamıştır.³⁸

Maçka kışlasındaki onarım faaliyetleri 1834 yılında bitirilerek Selimiye Kışlası'nda eğitim gören Sıbyan Bölükleri buraya nakledilmiştir.³⁹ Mekteb-i Harbiye'nin inşasıyla ilgili olarak zamanın şairlerinden Takvim-i Vekayi'in yazı işleri müdürü olan Es'âd Efendi, yazdığı bir dörtlükte ebced hesabıyla tarih düşmüştür. Bu manzumenin son dizesinde Maçka kışlasındaki okulun inşa tarihi olan 1250 rakamı çıkmaktadır ki bu rakamın miladî olarak karşılığı 1834'te tekabül etmektedir.⁴⁰ Bu manzume, okulun girişindeki mermer kitabeye kazınmıştır. Okul 1834'te geniş çaplı onarımdan geçirilmiş, ancak eğitim öğretime bir yıl sonra 1835'te başlanabilmiştir.

1835 yılı başında Selimiye'deki Sıbyan Bölüklerinin taşınmasından sonra Sultan II. Mahmut, 1 Temmuz 1835 (5 Rebiülevvel 1251) tarihinde Mekteb-i Harbiye'nin resmî açılış törenine katılmış, törenden sonra da dersanelerde ders gören öğrencileri denetlemiş, öğrencilere derslerle ilgili sorular sorup cevap almış, okul revirinde hasta yatan öğrencileri de ziyaret ederek sağlık ve afiyet dileklerinde bulduktan sonra öğrencilere kürsüden hitap ederek gözlerinin daima onlar üzerinde yani Harbiye Mektebi'nde olduğunu ifade etmiştir.⁴¹ Sultan II. Mahmut, öğretmen ve öğrencilere hitabında bek-

.....
38 Jehuda L. Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, Çev. Fahri Çeliker, Gnkur. Basımevi, Ankara 1977, s. 7-117.

39 Kolağası Mehmet Esad, *Aynı eser*, s. 11-12.

40 Maçka Kışlasında yeniden onarılarak Harbiye Mektebi olarak açılan binanın girişindeki mermer kitabeye Es'at Efendi tarafından kaleme alınmış olan şu dörtlük kazınmıştır:

*‘İktizâ-yı ‘ilm ü ‘irfân ile hâkân-ı zamân
Askerine kıldı tebyîn matlab-ı Harbiyeyi
Yek-kalemde çıktı Es'âd işbu târîh-i metîn*

Yaptı Şah Mahmûd-ı Adlî Mekteb-i Harbiyeyi” (1251-1:1250) yazılıdır. Bk. *Takvim-i Vekayi*, sy: 107, R. 1251 (1835). Ayrıca bk. Muharrem Giray, *Şanlı Harbiye'nin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1961, s. 6.

41 Gülşah Eser, “Mekteb-i Harbiye'nin Türkiye'de Modern Bilimlerin

lentilerini açıkladıktan sonra, Harbiye öğrencilerinin harcanan bunca emeğe karşılık çok çalışmalarını ve askerliğin gereklerine uymalarını istemiştir.⁴² Bu dönemde yeni açılan okula, “*Ecole Militaire*”⁴³, “*Mekteb-i Harbiye-i Mansure*”⁴⁴, “*Mekteb-i Hassa*”, “*Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye*” ve “*Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye*”⁴⁵ gibi çeşitli adlar verilmişse de, orada okuyan öğrencilere “*Mekteb-i Harbiye Talebesi*” ya da hep söylene geldiği şekliyle “*Harbiyeli*” denilmiştir.⁴⁶

Harbiye Mektebinin ilk komutanı, Serezli Yusuf Paşa'nın oğlu Kaymakam (Yarbay) Mustafa Mazhar Bey'dir. Mustafa Mazhar Bey, bir üst rütbeye terfi ettirilerek miralay rütbesiyle Mekteb-i Harbiye nazırlığına (komutanlığı) atanmıştır. Mazhar Bey, 1834-1836 yıllarında Mekteb-i Harbiye nazırlığı yapmıştır. Harbiye'nin öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere Sultan II. Mahmut, Avusturya'dan yeni usul askerî eğitim sistemini öğretmek üzere subay istemiş; Topçu Albayı Havzlap bu maksatla İstanbul'a gönderilmiştir. Padişahın huzuruna kabul edilen Albay Havzlap, Avrupa'ya öğretmen subay olarak

.....

Gelişmesindeki Yeri (1834-1876)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Felsefe Bl Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 15-16.

42 Sultan II. Mahmut, Harbiye Mektebi'nde yaptığı konuşmada; “*Sizler ki, Mekteb-i Harbiye'nin idarecileri ve hocalarısınız. Sizler ki Mekteb-i Harbiye'nin talebelerisiniz. Nazarlarım daima sizlerin üzerindedir, ümitlerim sizlersiniz. Tekmil fünûn-ı harbiyeyi ve tekmil askerliğin icaplarını öğretmeye ve öğrenmeye çalışınız. sizler için sarf olunacak bunca maddi ve manevi para ve emekleri daima hatırlınızda tutarak din ve devlete bilerek ve sadakatle hizmet eyleyebilmek için sizlerden himmet ve gayret beklerim*” demiştir. Bk. *Takvim-i Vekayi*, Sene 1251, Sayı:107. Ayrıca bk. Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2001, s. 19-20.

43 BOA., Cevdet Askeriye, nr: 11039; 52259.

44 BOA., Ali Emiri Tasnifi, II. Mahmut, nr: 10003.

45 Abdülkadir Özcan, “Harbiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, XVI, 115-116. Ayrıca bk. Cemalettin Taşkiran, Aynı eser, s. 47.

46 Kara Harp Okulu Tarihi Arşivi, *Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahane'nin İdare-i Dahiliyesi'ne Dair 1253 (1837) Tarihli Kanunname*, s. 5. Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2000, s. 20. Ayrıca bk. Hülya Yazar, *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, MSB Yayınları, Ankara 2000, s. 253.

yetiştirilmek üzere gönderilecek zabitanın seçiminde de bulunmuş⁴⁷; Viyana, Berlin, Paris ve Londra'ya eğitim görmek üzere personel gönderilmiştir.⁴⁸ Yurt dışında okuyan öğrencilerin harcırahları aylık 1000 kuruş civarında hesaplanmış ancak bu yetmeyince maaşlarının 200'er Frank'a, cep harçlıklarının da 100 kuruşa çıkarılıp, 300 Frank da avans verilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁹ 1836-1837 yıllarında Harbiye Mektebi nazırlığında bulunan Azmi Bey'den sonra Harbiye Mektebi nazırlığına atanan Selim Sati Paşa (1837-1841) zamanında okulun öğretim kadrosunda düzenlemeler yapılmış; Arapça ve Farsça derslerinin yanında, yazı ve resim derslerine de büyük önem verilmiş, ayrıca askerlikle ilgili olarak piyade talimi dersleri de konulmuştur. Başarılı öğrenciler onbaşı/sınıfbaşı rütbesiyle ders müzakerecisi olarak öğretmenlere yardımcı olmaya başlamışlardır. Bunun yanında eski askerî ünvanlardan çavuş ve başçavuş rütbeleri de verilerek, Harbiye Mektebindeki hiyerarşik yapı güçlendirilmeye çalışılmıştır.⁵⁰ Selim Sati Paşa'nın Harbiye Mektebi Nazırlığı döneminde okuldaki tabur teşkilatı kaldırılmış, öğrencilere er değil, "talebe" denilmeye başlanmış; ordudan bir bölük kadar hizmet erleri getirtilerek yemek yapma, taşıma, süpürme vs. ayak işlerine bunların bakması sağlanmıştır. Bu sırada Harbiye'nin öğretmen kadrosu güçlendirilmiş, öğrenciler

47 Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye* adlı eserinde Albay Havzlab'ın gelişinden şöyle bahseder: "...Viyana'ya gönderilecek zabitan için Sultan Mahmud Han Hazretlerinin Avusturya imparatoru hazretlerini haberdar etmesi üzerine Viyana'dan Topçu Miralaylarından "Havzlab" celb olunmuş ve padişahın huzuruna kabul edilerek Padişah tarafından kendisine güzel sözler söylenmiş ve mumaileyh öğrencileri Viyana'ya beraberce götürülmeleri ve tahsil-i ulûm ve fûnûn ettirmeleri hususunda ayrıca tavsiye ve tenbih buyurulmuştur..." Bk. Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 20.

48 1835 yılında Avrupa gönderilen subaylar şunlardır: Teğmen Abdi Efendi (Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa), Teğmen İbrahim Efendi (Ferik İbrahim Paşa), Üsküdarlı Çavuş Ahmet Efendi (Suriye valisi Ahmet Paşa), Rüstem Efendi (Ferik Rüstem Paşa) Viyana'ya; Yüzbaşı Mehmet Efendi (Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa) Berlin'e; Enderunlu Tefvik Efendi (Kurmaya Başkan Rıssam Tefvik Paşa) Paris'e; Humbarahane Alay Emini Emin Bey (5. Ordu müşiri Emin Paşa, Kolağası Selim Efendi (Ferik Selim Paşa) Londra'ya gönderilmişlerdir. Bk. Muharrem Giray, *Şanlı Harbiye'nin Tarihi*, s. 8.

49 BOA., İrade Hariciye, nu: 4764.

50 Muharrem Giray, *Şanlı Harbiye'nin Tarihi*, s. 10.

dört bölüme ayrılmış, her bölüm bir mektep sayılmış; askerî bilgileri artırma kapsamında piyadecilik ve istihkâm derslerine büyük önem verilmeye başlanarak muharip subay yetiştirilmesi yönündeki gayretler artırılmıştır.⁵¹

1834'te açılan Mekteb-i Harbiye'nin öğrencileri Selimiye'deki Sıbyan Bölükleri'nden ayrı olarak, diğer askerlerden farklı bir üniforma giyiyorlardı. Açık kahverengi çuhadan ceket ve pantolonları, bellerinde siyah kemer ve kemere asılı bir meçleri vardı. Ceketlerin yakaları dik olarak yapıldığından öğrencilerin başlarının her zaman dik durmaları istenmiştir. Başlarında püsküllü fes (sonraları kalpak), ayaklarına ise siyah potin giyiyorlardı. Harici elbiseler daha gösterişli olarak dikilmiştir. Ceketlerin üzerinde altı çift düğme bulunur, ceket boyu diz kapağından 15 cm. kadar yukarıda olurdu. Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye'de bu durum ayrıntılı olarak anlatılmıştır.⁵² Harbiye öğrencilerinin yiyecek tayınları er tayınlarının bir buçuk katı nispetinde olup ayrıca her öğrenciye yılda altı kat iç çamaşırı, iki kat elbise, iki çift ayakkabı istihkak olarak verilmiştir.⁵³ Harbiye Mektebi öğrencileri bu dönemde kemerlerine meç, kimi zaman da subaylarda olduğu gibi kılıç takmışlardır.⁵⁴

Harbiye Mektebi'nde öğrencilerin zamana bağlı olarak icra edilen bütün faaliyetlerinde trampet veya borazan sesiyle işler görüldü. Bu uygulama bugün de hemen hemen aynı şekilde boru sesi ile yapılmaktadır. Mekteb-i Harbiye, Sıbyan Bölükleri'nden daha gelişmiş bir kurum olmasına rağmen, ilk yıllarda hala bir okul havasında değildir. Bu sırada öğrencilere "er" denilmekte idi. Harbiye Mektebi erleri bir tabur sayılmış ve bu tabur, sekiz kısma ayrılmıştır. Koşullarda gece nöbet beklemek, mutfakta yemek pişirmek, pişirilen yemeği taşımak, karavana silmek; yatacağı, oturacağı yerleri süpürmek gibi hizmetler münavebe ile erlere yaptırılırdı. Erler, kır renkli çuhadan yeknesak bir elbise giyerler; meç takarlar ve cuma günleri tüfek,

.....

51 Kolağası Mehmet Esad, *Mir'at-ı Mekâtib-i Harbiyye*, s., 29.

52 Kolağası Mehmet Esad, *Mir'at-ı Mekâtib-i Harbiyye*, İstanbul 1310, s. 11-15.
Ayrıca bk. Hayrullah Gök, *Aynı tez*, s. 85.

53 Muharrem Giray, *Şanlı Harbiye'nin Tarihi*, s. 7. Hayrullah Gök, *Aynı tez*, s. 87.

54 Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, s. 35.

palaska takarak, kısa mintan giyerek, selamlığa giderlerdi.⁵⁵ Mektebe alınan erler ilk olarak birinci kısımda (müptediler) alfabe öğrenirler, ikinci ve üçüncü kısımlarda da “*Amme cüzü*” okurlar. Dördüncü ve beşinci kısımlarda ise “*İlmihal*” bilgilerini taş tahtalar, kimi zaman da kara tahta üzerine üzerine yazmak suretiyle öğrenirlerdi. Beşinci kısmı bitiren öğrenci az çok okumayı öğrenir, altıncı kısımda “*Askerî Talimnâme ve Kanunnâme*”, yedinci ve sekizinci sınıfta “*Tuhfe*”, “*Nuhbe*”, (Sümbülzade Vehbi tarafından yazılmış olan Arapça ve Farsça grameri), “*Sarf-ı Arabî*” ile rik’a yazısı öğretilir ve müsvedde kaleme aldırılırdı. Harbiye Mektebi öğretmenlerinden Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi’nin yazdığı “*Emsile-i Cedide*”⁵⁶ ve “*Mikyasül-lisan, kıstasül-beyan*”⁵⁷ adlı ders kitaplarını okurlardı. Sekizinci kısımda dersleri bitirenler arasından istidat ve kabiliyeti görülenler arasından yüz öğrenci seçilerek, “*İkinci Mektep*”e gönderilir; orada “*İlm-i Hesap*”, “*Mecmuatül Mühendisîn*”, “*Hendese*”, “*Harita Tersimi*” gibi dersler öğretilir, topografya ve hendese uygulaması yaptırılırdı ki, bu sınıfta verilen eğitim tamamen zabıtlık mesleğine yönelik idi.⁵⁸ Bu taburlardan ilk sekiz kısım, bugünkü ilköğretim; İkinci Mektep denilen ve tek kısım olanı ise bugünkü lise 1. sınıf düzeyindedir. Görüldüğü üzere açıldığı ilk yıllarda Mekteb-i Harbiye’de verilen eğitimin istenilen düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır.⁵⁹

Harbiye Mektebi’nde 1835-1851 yılları arasında uygulanan eğitim programlarına bakıldığında, devrin klâsik “*medrese*” öğreniminden çok farklı bir öğrenim sergileyemediği anlaşılmaktadır. Harbiye’de dinî içerikli dersler ön planda tutulmuş; Arapça ve Farsça, en çok önem verilen dersler arasında yer almıştır.⁶⁰ Yalnızca 6., 7., 8., ve 9. sınıflarda piyadecilik eğitiminin temeli sayılan yanaşık dü-

.....
55 Nevzat Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, (Kuruluşlar ve Tarihçeler)*, Ankara, 1948. s. 496. İzzet Akça ve diğerleri, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, İstanbul 2007, s. 28.

56 Yeni Arapça Grameri.

57 Konuşmanın ve Dilin Ölçüleri, Grameri kitabı.

58 Kolağası Mehmet Esad, *Mir’ât-ı Mekâtib-i Harbiyye*, s.15.

59 İzzet Akça ve diğerleri, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, İstanbul 2007, s. 28.

60 İsrail Kurtcephe- Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 53.

zen eğitimi seviyesinde askerî bilgiler verilmiştir. Okulun hedefi ile eğitim sistemi arasında, tam bir uyum sağlanamamıştır. Bu dönemde Harbiye Mektebi'nde eğitim-öğretim alanında köklü yenilikler yapılamamış, klasik medrese eğitiminden ayrılan tarafı okulun son sınıflarına verilmekte olan askerlikle ilgili derslerden ibaret kalmıştır. 1835 yılında Harbiye Mektebi'nin altı yıllık "*Birinci Mektep*" bölümünü bitirenler 1841 yılında bir sınava tabi tutularak çeşitli rütbelerle kıtalara sevk edilirken bir kısmı "*İkinci Mektep*"i okumuşlardır. Harbiye Mektebi komutanlarından Mirliya Emin Paşa (1841-1846) verilen eğitimin yeterli olmadığını, Harbiye'ye hazırlık olması babından idadilerin açılmasının gerekli olduğuna dikkat çekmiştir.⁶¹ Emin Paşa daha da ileriye giderek Harbiye Mektebi'nin ıslahı, eğitim sisteminin yeniden belirlenmesi konularında bir çalışma da başlatmıştır. Harbiye Mektebi açıldığı tarihten itibaren öğrenciler için gerekli laboratuvar malzemeleri ile yardımcı ders araç-gereçleri de Fransa, İngiltere, Avusturya ve Prusya gibi ülkelere getirilmiştir. Harbiye matbaası tesis edilerek talebelerin ihtiyaçları, her türlü baskı faaliyeti de buradan temin edilmeye başlanmıştır.⁶²

Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi* adlı eserinde⁶³, 1836'da (R.1252) Miss Julia Pardoe adlı bir İngiliz kadının Harbiye Mektebi'ni ziyaret edip gezdiğini ve seyahatnamesinin 17 sayfasını bu okula ayırdığını bahsetmektedir. O sırada Harbiye Mektebi komutanı bulunan Azmi Bey (1836-1837), İngiltere'de eğitim görmüş, İngilizcesi çok iyi düzeyde olan bir subaydır. Miss Pardoe, Azmi Bey tarafından çok iyi karşılanıp ağırlandığından bahsettikten sonra okulun eğitim durumu, kütüphanesi, camisi, derslerin işlenişinden, öğrencilerin tutum ve davranışlarından söz etmiştir. Seyyah gezi notlarında eğitim için para ve ihtimamın esirgenmediğinden, öğrencilerin okumaya hevesli olduklarından, Sultan'ın da aynı şekilde hevesli tutumundan bahsetmiştir. Miss Pardoe notlarında; "...Bizim anladığımızı göre maarif Türkiye'de yeni doğmuş bir çocuğa benziyor... Bununla beraber İngiltere hariç olmak üzere dünyada Türkiye kadar okuyan bir memleket yoktur. Şarklıların en derin cehalet içerisine gömülmüş olduklarına

.....

61 Cemalettin Taşkiran, *Aynı eser*, s. 50-51.

62 Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, s. 41-46.

63 Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, I-II, 354-436.

*inandırılmış olan Avrupalıları eminim ki bu iddiam şaşırtacaktır. Şu da bir hakikattir ki imparatorluğun içerisinde hemen herkes okuyup yazma bilir ve bu tarihte payitahtın muhtelif mekteplerine dağılmış sekiz binden fazla talebe vardır. (muhtemelen medreseleri kastediyor)*⁶⁴ Mis Pardoe seyahatnamesinin devamında Ruslara karşı İngiltere'nin Türkleri desteklemesinden, İngiliz dostluğundan ve Türkiye'yi ancak İngiltere'nin diriltilip ayaklandırabileceğinden bahsetmiştir. Miss Pardoe seyahatnamesinde 1835'lerde ilk açıldığı günlerden itibaren Harbiye Mektebinde Rus etkisinin bariz olarak görüldüğüne işaret etmiştir.⁶⁵ Miss Pardoe seyahatnamesinde ayrıca, Yüzbaşı Sadık Ağa adıyla anılan Osmanlı ordu hizmetindeki bir dönmeden bahseder ki bu Yüzbaşı Helmuth von Moltke'den başkası değildir. Moltke'nin çok iyi derecede Fransızca, İtalyanca, Türkçe ve İngilizce bildiğini de yazmaktadır.⁶⁶*

Harbiye Mektebi komutanı Miralay Azmi Bey'in iyi niyetli gayretlerine rağmen, okulda eğitim-öğretim bakımından istenilen düzeye ulaşamadı. Harbiye Mektebi'nin genel görünümü, tertip ve düzeni, öğrencilere sunulan imkânlar çok iyi olmasına rağmen askerî hiyerarşinin en önemli özelliklerinden sayılan sınıf geçme ve rütbe terfi sistemi belirli ölçülere göre değil de, idareye bağlılık gösteren, idarecilerin gözüne giren öğrencilerin ödüllendirilmesine yönelikti. Bu da öğrenciler arasında husumetin ve çekememezliğin artmasına yol açıyordu. Öğrenciler kendi fikirlerini disiplinsizlik olarak algılayabilir düşüncesiyle açıktan açığa ortaya koyamıyorlar; düşünceler bilime, arzu ve istek kabiliyete dönüşemiyor; araştırmacı kişilik geliştirilemediğinden bilgili, birikimli, çağdaş, batı ülkelerindeki gibi subaylar yetiştirilemiyor; idarecilerin hedefledikleri tipte bir subay tipi ortaya çıkmıyordu.⁶⁷ Osmanlı idarecileri bir türlü Mısır'da Kavalalı

.....

64 Miss Julia Pardoe, tarafından yazılan bu seyahatname 1836 yılında İstanbul panoramasını ayrıntılı olarak vermektedir. Miss Pardoe, seyahatnamesinin 17 sayfasında Harbiye Mektebinden ayrıntılı olarak bahsetmiştir. Bk. *The city of the Sultan, and, Domestic manners of the Turks in 1836*, London, Henry Colburn Pullisher, 1837, p. 184. Türkçesi için bk. Banu Büyükkal, *Sultanlar Şehri İstanbul*, İşbankası Kültür Yay., İstanbul 2010.

65 Miss Pardoe, *Aynı eser*, s. 210-211.

66 Miss Pardoe, *Aynı eser*, s. 117.

67 Hayrullah Gök, *Aynı tez*, s. 93-95.

Mehmet Ali Paşa'nın kurduğu sisteme göre subay yetiştiren bir okul vücuda getiremediler. Harbiye'deki sistemin düzeltilmesi için Mısır'da bulunmuş, oradaki askerî sistemi yakından bilen birisi olarak Selim Satı Paşa (1837-1841) bu defa Harbiye Mektebi komutanlığına atanmıştır.⁶⁸ Selim Satı Paşa ilk iş olarak Harbiye Mektebi'nde yürütülen eğitim-öğretim faaliyetlerinden sorumlu "Ders Nazırı" adıyla "Öğretim Başkanı" atamasını gerçekleştirmiş ve Mühendishane öğretmenlerinden Binbaşı Kamil Bey'in, Miralay rütbesiyle okula atanmasını sağlamıştır.⁶⁹ Bu sırada hazırlanan "Mekteb-i Cedit-i Harbiye-i Şabanenin İdare-i Dahiliyesine Dair 1253 (1837) Kanunname" ile Harbiye Mektebi'nde görev yapacak öğretmenlerin özellikleri ile alınacak öğrencilerin hangi şartlara haiz olmaları gerektiği hususu, sekiz bölüm altında ayrıntılı olarak belirlenmiştir.⁷⁰ Bu arada okulun öğretmenleri arasından bir baş hoca, eğitimcilerin (talimciler) arasından da bir baş talimci atanarak eğitim-öğretim konusunda önemli düzenlemeler 1837 yılından itibaren uygulamaya konmuştur. Harbiye Mektebi'ne öğrenci bulmakta da zorluklar çekilmiştir. Uzun süren savaşlar yüzünden ve batı tarzı eğitim vermesinden dolayı Müslüman ahalinin ilk başlarda çocuklarını Harbiye Mektebi'ne vermekte çekingen davranmış, padişahın okulda bir cami açtırması dahi bu

.....

68 Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 21-23.

69 Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 25.

70 Öğretmen olacak subaylarda aranan şartlar şöyle sıralanmıştır: Müslim ve Mü'min olmak. Mezhep ve mesleği kitaba ve sünnete uygun olmak; yaşı 25'ten az ve 45'ten yukarı olmamak; cihadı ve askerliği sevmek, miskinlik ve tembellikten uzak olmak; ortaya çıkan olayları akıcı bir yazı ve düzgün bir ifadeyle anlatmaya, karşılaşılan zorlukları örnekler ve kanıtlar getirerek ortadan kaldırmaya muktedir olmak; huyca iyi, cana yakın olup gösterişten ve erkeğe yakışmayan davranışlardan uzak olmak; ayrıca ağırbaşlı ve ciddi olmak, öğrenciler arasında saygı ve hürmet uyandırmak, bir baba gibi öğrencilere sevgi göstermek; iffet eksikliğinden, ayıp ve hoş karşılanmayan şeylerden uzak kalarak özellikle eğitmekle yükümlü oldukları öğrencilere örnek olmak. Öğrencilerden aranan şartlar ise yaşı 15-20 arasında olmak, müslüman olmak, meramını anlatacak düzeyde okuma yazma bilmek, Arapça ve Farsça ibareleri bilmek, vücut azaları tam ve noksansız olmak, çiçek çıkarmış ve aşılınmış olmak, ahlâken namuslu olmak, ayak takımından olmamak, dini ibadetlerini yapmak, şer-i şerife uygun hareket etmek vb. Bk. *Mekteb-i Cedit-i Harbiye-i Şabanenin İdare-i Dahiliyesine Dair 1253 (1837) Taribli Kanunname*, Kısım 1, 3.

saplantıyı ortadan kaldıramamıştır.⁷¹ Harbiye Mektebi'ne öğrenci bulmakta sıkıntı çeken idareciler yeni çözüm yolları aramışlar; bu da Sultan II. Mahmut'un 1837'de yetim çocukların mektebe alınmasına yönelik iradeyi yayımlamasına yol açmıştır.⁷²

Harbiye Mektebinde sıkı bir disiplin hakimdi. Öğrenciler bütün faaliyetlere topluca giderler, namaz toplu olarak kılınırdı. Bütün öğrencilerin beş vakit namaza katılmaları şart idi. Öğrencilerin bağırıp çağırmaları, ıslık çalmaları, türkü söylemeleri, uygunsuz davranışlarda bulunmaları cezayı gerektiren hallerdi.⁷³ 1837 Kanunnamesinde, Harp Okulunda gerek yaz ve gerekse kış yirmi dört saatin sekizi uykuyla, geri kalan on altı saatlik zaman diliminde eğitim-öğretim işleriyle ilgilenmek durumundaydılar.⁷⁴ Harbiye Mektebinde eğitim gören öğrenciler her daim denetlemeye tabi tutulur, dönem sonunda da sınava tabi tutulurlardı.⁷⁵

Sultan II. Mahmut'un emriyle ordudaki teşkilat ve eğitimi denetlemek ve yönetimle ilgili hususları düzenlemek üzere "*Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî*" teşkil edilmiş; üst düzey askerî erkân buranın tabii üyesi kabul edilmiştir. Mekteb-i Harbiye'deki eğitim-öğretimle ilgili hususlar bahse konu şûrânın en önemli konuları arasında yer almıştır.

b. Sultan Abdülmecit Döneminde Mekteb-i Harbiye ve Eğitim Durumu

Babası Sultan II. Mahmut'un genç denecek bir yaşta vefatından sonra yerine geçen 16 yaşındaki Sultan Abdülmecit, daha önce başlatılmış olan yenilik hareketlerini büyük bir sürat ve kararlılıkla devam ettirmiştir. Bu sırada Harbiye Mektebi idarecileri okulu Avrupa harp okulları seviyesine çıkarabilmek için üç temel çareye

.....

71 Gülşah Eser, Aynı makale, s. 106-107.

72 BOA , Hatt-ı Hümayûn, nr. 33563.

73 *Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahanenin İdare-i Dahiliyesine Dair 1253 (1837) Tarihli Kanunname*, Kısım 6.

74 *Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahanenin İdare-i Dahiliyesine Dair 1253 (1837) Tarihli Kanunname*, Kısım 7.

75 Hayrullah Gök, Aynı tez, s. 101-102.

başvurmuşlardır: Avrupa'ya öğrenci göndermek,⁷⁶ Fransızca'yı ders olarak okutmak,⁷⁷ Avrupa'dan öğretmen getirtmek. Bahsedilen bu ıslah projelerinin pek çoğu Mekteb-i Harbiye'nin üçüncü komutanı olan ve kendisi de Avrupa'da eğitim almış bulunan Mirliya Emin Paşa (1841-1846) zamanında gerçekleştirilmiştir.⁷⁸ Emin Paşa, Harbiye'deki fen derslerinin sayısını artırmış, fen ağırlıklı bir program geliştirmiştir. Eğitimde teorik bilgi yanında pratik uygulamaya yönelik bilgiler de verilmeye başlanmıştır. 1835'de Harbiye Mektebi'nde eğitime başlayan öğrenciler 1841'de "*Birinci Mektep*" bölümünden mezun olmuşlar, bir sınava tabi tutulduktan sonra başarılı bulunanlardan 24 Harbiyeli'den 6'sı üsteğmen, 18'i teğmen rütbesiyle orduya atamaları yapılmıştır.⁷⁹ Ancak kıtaya çıkan zabitanın yeterli donanım ve bilgiye sahip olmadıkları tespit edilince mevcut öğrencilerin eğitimine daha da önem verilmiş; "*İkinci Mektep*" bölümünde sürdürülen yoğun eğitimden sonra 1844 yılında yapılan imtihanları başaran 41 talebe üsteğmen, 29 talebe de teğmen olarak mezun olmaya hak kazanmıştır. Bunlardan 3 üsteğmen padişah iradesiyle yüzbaşıliğa terfi ettirilmiştir.⁸⁰ Harbiye Mektebinde verilen bu eğitim, bu konuda eserler kaleme almış Dr. Tahsin Ünal'a göre günümüz lise düzeyine tekabül edebilecek ölçüde olduğu değerlendirilmektedir.⁸¹ Derslerden geçme bugünkü anlamda değil, okunan kitaplara göre bir kitap bitince diğerine geçme şeklinde talebeler bir üst sınıfa devam etmişlerdir. Bu yönüyle bakıldığında tamamen klasik dönem medrese tarzı bir eğitimin olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenciler kabiliyet ve becerileri ölçüsünde kitabı bitirip ders öğretmenince planlanan imtihanı geçtikten sonra diğer dersin kitabına başlayabiliyorlardı. Bu yönüyle bakıldığında ders programlarında sınıf diye bir şey yok, bitirilmesi gerekli ilim/kitap vardı. Bir nevi ders geçme yöntemiyle öğrencilerin

76 1834 yılında Londra'ya beş; 1835 yılında Viyana'ya beş; 1836 yılında Paris'e bir, Viyana'ya dört, Londra'ya bir; 1838 yılında Viyana'ya on olmak üzere toplam yirmi altı öğrenci gönderilmiştir.

77 1840'da Harbiye programına Fransızca dersi konulmuştur.

78 Kenan Sayacı, "Kuleli Askerî Lisesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, I, 115-116.

79 BOA., İrade Dahiliye, nu: 2292.

80 Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, s. 38.

81 Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, s. 22-23.

sınıf atladığı tespit edilmektedir. İşte bundan dolayı da Harbiye Mektebi'nin bu ilk dönemiyle ilgili dersler ve sınıfta okuyan öğrenci miktarlarını tespit etmek şimdilik zor görünmektedir.⁸² Bu eğitimden sonra kıtalara atanmaları gündeme gelen Harbiye mezunları, okul komutanı Emin Paşa'ya göre hala yeterli bilgi ve donanıma kavuştu- rulamamışlardı.⁸³ Kıtalara mülazım rütbesiyle atananların tahsiline dört yıl daha ilave edilerek eğitim seviyesi üst düzeye çıkarılmaya çalışılmış; -daha önceki yıllarda ihtiyaca binaen sınavlarda başarı gösterip de orduya görevlendirilenler bir yana- Harbiye'nin ilk diplomalı mezunları 1848'de "Yüzbaşı" rütbesiyle okuldan çıkmışlardır.⁸⁴ Önce dokuz sene üzerinden tahsile başlayan Harbiye Mektebi, sonra dört yıl daha ilave edilerek 13 yıla çıkarılmıştır. Böylece Harbiye Mektebi yüksek tahsil düzeyine kavuşturulmuştur.⁸⁵ Yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirilen bu eğitim reformu sırasında yaşanan gelişmeler, Harbiye Mektebi öncesinde öğrencilerin yetiştirilmeleri için "idadiler" in açılması meselesini gündeme getirmiştir.

Nitekim 1841 yılında toplanan Meclis-i Muvakkat'ta alınan karar gereği, daha önceden kurulmuş olan "Topçu Mekteb-i Harbiyesi" (Mühendishâne-i Berri-yi Hümayûn), "Mekteb-i Harbiye" ile birleştirilmiştir. Aslında 1841 yılında sistemin geliştirilmesini sağlayan yeni birtakım kararlar alınmıştır. Bu kararlara göre, dokuz yıl süren ön eğitimin ardından Harbiye'nin dört yıl süreli olması ve eğitimin bu süreyle dengeli bir programa kavuşturulması esas alınmış ve derslerin düzenli bir programa göre işlenmesi yoluna gidilmiştir.⁸⁶ Bu sırada okula yerli ve yabancı öğretmenler atanmış, yeni dersler konularak sınıfların programları düzenlenmiştir. Buna göre ders programlarına başlangıç ve yüksek cebir, kürevî ve müstevî müsellesat, cebirin hen-

.....

82 Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, s. 27.

83 Cemalettin Taşkiran, *Aynı eser*, s. 50.

84 Kolağası Mehmet Esad, *Mir'ât-ı Mekâtib-i Harbiye*, s. 53.

85 Harp Okulu Tarihi konusunda ayrıntılı çalışma yapana rahmetli Tahsin Ünal, 13 senelik eğitimin 1., 2., 3., 4., ve 5. senesi ilk okul, 6., 7., ve 8. senesi orta okul, 9., 10., ve 11. senesi lise, 12. ve 13. senesi de yüksek öğretime tekabül ediyordu yorumunda bulunmaktadır. Bk. Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, s. 23.

86 Kenan Sayacı, "Kuleli Askerî Lisesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, V, 115-116.

deseye tatbiki, tarama, hendese, cebir ve hesap dersleri ile coğrafya ilave edilmiştir.⁸⁷

1845 yılı, eğitim sisteminde bir dönüm noktası olmuştur. Sultan Abdülmecit, 1845 yılında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de (Babîâli) Sadrazam ve diğer devlet büyüklerine maarif konusunda geniş çaplı ıslahat yapılması, özellikle de Harbiye Mektebinin daha da genişletilerek ıslah edilmesi yönünde bir irade yayımlamıştır.⁸⁸ Emin Paşa'nın Mekteb-i Harbiye'ye öğrenci yetiştirecek idadiler açılması konusundaki isteği, bu çerçevede Abdülmecid tarafından uygun görülünce, "*Mekteb-i Harbiye*"nin genişletilmesi ve ıslahı için bir irade-i seniyye (karar) çıkartılarak, Meclis-i Muvakkat kurulmuştur. 9 Nisan 1845 (1 Rebiyülahir 1261) günü toplanan Meclis-i Muvakkat'ta (geçici kurulda) Takvim-i Vekayi'de belirtildiği üzere şu kişiler yer almaktadır⁸⁹: Başkan: Emin Paşa (Mekteb-i Harbiye Nazırı) Üyeler: Arif Hikmet Bey (sonradan Şeyhülislam olmuştur), Fuat Paşadır (sonradan Sadrazam olan Keçecizade Fuat Paşa).

Meclis-i Muvakkat'ta alınan kararlar, sırasıyla Dar-ı Şura-yı Askerî ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ve Meclis-i Alâ-yı Umumi'de ayrı ayrı gözden geçirildikten sonra padişaha sunulmuştur. Kararlar Sultan Abdülmecit tarafından onaylandıktan sonra uygulamaya geçilmesi konusunda "*Meclis-i Muvakkat*"a yetki verilmiştir.⁹⁰ Bu çalışmaların sonunda askerî okullarla ilgili şu kararlar alınmıştır: "*Evvela tevsi ve tecdid olunacak Mekteb-i Fünûn-i Harbiye'nin şakirdânı dört sınıf üzere müretteb olmak ve düvel-i mutemeddine de olduğu gibi Devlet-i Aliye'de dahi erkan-ı harbiye zabitanı çıkarılmak ve Harbiye'de müstakil Fünûn-i Cihadiye okutturulup anın iptidası olan ufak derslerin tedrisi için diğer askerî mektepleri (on iki yerde) açılarak, onlara Mekteb-i Fünun-ı İdadiye namları verilmek ve bir idadiye dahi Dersaadet'te açılmak ve taşra vilayet ordu merkezlerinde açılacak olan idadiye ordu müşirlikleri idaresinde bulunmak ve ümera-yı askerîye ve taşra hanedanı mahdumlarından istek edenler kaydolanmak ve fakat müstakilen*

.....

87 Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, s. 28.

88 BOA., İrade Dahiliye, nu: 4972. Ayrıca bk. Hayrullah Gök, Aynı tez, s. 112.

89 Kolağası Mehmet Esat, *Mir'ât-ı Mekâtib-i Harbiye*, s. 39.

90 İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 55.

hanedan ve askerî-zâdelere münhasır olmayıp aslı ve nesli belli ahali evladından dahi mektebe yazılmak ve indün-nas bazı mer-mumül-ed-vâr olanlardan mektebe alınmamak usullerine karar verildi. Ve müddet-i tahsiliyesi beş sene olan idadiyede mikdar-ı kifaye Arabî ve Farisî ve yazı tahsil edenler bi'l-ımtihan Harbiye'ye naklolunmak ve hariçte tahsil edenlerden Arabî ve Farisî'den imtihan verebilenler olur ise o misillüler idadiye alınmayup, doğrudan doğruya Harbiye'ye alınmak ve şakirdane resm-i mergûb üzre elbise ve maaş tayinat verilmek keyfiyetleri dahi cümle mukarrerattan idi. Taşra idadilerine yazılup da bi'limtihan Harbiye'ye nakleden ve ba'dehü zabıt çıkan efendilerin birden bire bilâd-ı ba'ideye sevk olunmayıp yine kendi memleketleri dâhilindeki ordulara gönderilerek efkâr-ı ahaliyi meziyet-i askerîyeye ısındırmak hususu dahi ayrıca şart ittihaz kılındı. 1261 (1845) tarihinde alınan işbu karar-ı âli, icabeden Ordu-yı Hümayûn Müşirânına bildirilerek, ordu merkezlerinde birer Bâb-ı Mekteb-i Fünun-ı İdadiye inşasına emir verildi. Bir taraftan da Edirne, Bursa, Manastır vilayetlerine mekteb tesisi için yüzbaşı ve kolağası rütbelerinde birer memur izam buyruldu.”⁹¹ Meclis-i Muvakkat'ın aldığı bu karar layihası, önce “Darüş-şura-yı Askerî”, sonra “Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye” ve daha sonra da “Meclis-i Alâ-yı Umumi”de gözden geçirilip uygun görüldükten sonra, Sadrazam tarafından Padişaha sunulmuştur. Padişahın uygun görmesiyle hemen faaliyete geçilmiştir.⁹² Emin Paşa, 1845'te yapılan bu düzenleme ile Harbiye Mektebini iki kısma ayırmıştır: Bunlardan Mekteb-i Ulûm-ı İdadiye talebeleri, Harbiye Mektebinde buldukları halde subay olmayan talebelerdir. Diğerleri de Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye, bunun talebeleri subaylığa terfi edenlerin eğitildiği kurum idi. Özetle belirtmek gerekirse, Nisan 1845'te askerî okullarla ilgili alınan kararlar; Harbiye Mektebinin dört yıl olması, Erkân-ı Harbiye (kurmay) sınıfı için yeni bir okulun kurulması⁹³, Harbiye'de askerî derslere ve konulara ağırlık verilmesi, subay adaylarına uygun kıyafet giydirilmesi, öğrenci maaşı verilmesi⁹⁴, Harbiye'ye hazırlık olması için 12 yerde (ordu merkezleri) “Mekteb-i Fünun-ı İdadiye” adıyla okullar açılması, idadilerdeki

.....

91 *Takvim-i Vekayi*, Sy: 284, Sene: 1261 (1845).

92 Kolağası Mehmet Esat, *Mir'ât-ı Mekâtib-i Harbiye*, s. 38.

93 BOA., İrade Dahiliye, nu: 6572.

94 BOA., İrade Dahiliye, nu: 8137.

eğitimin 5 yıl olması, öğrencilere üniforma, maaş ve tayin verilmesi kararları alınmıştır.⁹⁵

Sultan Abdülmecit'in 20 Mayıs 1845 (13 Cemaziyelevvel 1261) tarihli iradesiyle Harbiye Mektebinin Tophane Hastahanesine, İstanbul'da açılacak olan Dersaadet Askerî İdadisinin de Maçka Kışlasına yani Harbiye'nin eski binasına taşınması planlanmıştır.⁹⁶ Ancak her iki binanın da tamir ve bakıma muhtaç olmasından dolayı her iki askeri okulun Dolmabahçe'deki Çinili Köşke taşınması kararlaştırılmış, yaklaşık bir yıl kadar burada eğitim-öğretime devam edilmiştir.⁹⁷ Bu arada Harbiye Mektebinde okutulacak dersler yeniden düzenlenmiştir. Buna göre 1. sınıfta Cebr-i Alâ, Müsellesat-ı Müsteviyye ve Kürreviyye, Cerr-i Eskâl ve Mahrutıyyat, Hendese-i Resmıyye ve Menâzır, Tarama, Hikmet-i Tabıyye, Fransızca, Piyade Ta'limi, Envâ-ı Makine ve Alât dersleri; 2. sınıfta istihkâmat-ı Hafife, İlm-i Heyet, Fenn-i Menâzır-ı Hattıyye, Tahdid-i Arazi Nazariyyâtı ve Ameliyyâtı, Taksim-i Arazi, Kimya, Fransızca, Piyade Bölüğü Talimi Nazariyyâtı ve Ameliyyâtı, Süvari Bölüğü Talimi Nazariyyâtı ve Ameliyyâtı dersleri; 3. sınıfta Tabur Ta'limi, Tabur Ta'limi Ameliyyâtı, Piyade Dahiliye Kanunnâmesi, Tahdid-i Arazi Ameliyyâtı, Harita inşası, Fenn-i Mimari-i Askerî, Fûrusiyet, Fransızca, Meç ve Kılıç Ta'limi dersleri; 4. sınıfta ise Fenn-i Harp, Fenn-i Baytariye, Fransızca, Topçuluk Fenni, Topçuluk Ameliyyâtı, Tahdid-i Arazi Ameliyyâtı, Harita Tersimi, Meç ve Kılıç Talimi ve Müzik dersleri okutulmaya başlanmıştır.⁹⁸ 1845'de tespit edilen bu dersler, hemen hemen küçük bir takım değişikliklerle 1883 yılına kadar uygulandığı ifade edilmektedir.⁹⁹ 1845 yılındaki düzenlemelerde ele alınan konulardan bir diğeri de, kurmay subay (erkân-ı harp) yetiştirmek üzere Harbiye Mektebi'nin devamı niteliğinde olan ve 5. ve 6. sınıfları teşkil eden Erkân-ı Harbiye Mektebinin kuruluşuyla ilgili çalışmaların başlatılmasıdır. 25

.....

95 İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 55-56.

96 BOA., İrade Dahiliye, nu: 6572.

97 İsrail Kurtcephe-Feridun Yıldız, *Kuleli Askeri Lisesi Tarihi*, İstanbul 1985, s. 30-31.

98 Hayrullah Gök, Aynı tez, s. 112-113.

99 Tahsin Unal, "Harp Okulu Tarihi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sy: 12, Eylül 1968, s. 24.

Haziran 1845 (19 Cemaziyelahir 1261) tarihinde çıkarılan ve Takvim-i Vekayî'de de yayımlanan bir irade ile Harbiye Mektebi bünyesinde bir “*Erkân-ı Harbiye Sınıfı*” teşkil edilmiş,¹⁰⁰ komutanlığına da üç yıl sonra yapılan atamayla Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa getirilmiştir.¹⁰¹ İlk mezunlarını da 1849'da vermiştir..

Harbiye'yi besleyecek öğrenci kaynakları olan ve temeli Nisan 1845'te (Rebiülâhir 1261) atılıp 21 Eylül 1845'te (18 Ramazan 1261 Pazar) öğrenime başlayan *Mekteb-i Fünûn-ı İdadiye* ile birlikte bir süre sonra açılacak askerî rüşdiyeler geliştikçe, Harbiye'nin temel bilgilerle ilgili yükü azalmış, eğitim süresi üç yıla indirilerek askerî konuların oranı giderek arttırılmıştır. Rıf'at Paşa'nın (1846-1848) mektep nazırı olmasından sonra Sultan Abdülmecit, 10 Ekim 1846 tarihinde yapılan davet üzerine Harbiye Mektebine gelerek sabah saat 09.00'da yapılan törenden sonra yeni eğitim yılını açmıştır. Yapılan törende öğrenciler padişahın huzurunda ayrıca imtihan edilmişlerdir.¹⁰² 1846-1847 eğitim-öğretim döneminde Harbiye Mektebinde baytar sınıfı da açılmış, bu sınıf daha sonra Tıbbiye Mektebine dahil edilmiştir. Harbiye mektebi, 23 Temmuz 1847'de Dolmabahçe'deki Çinili Köşk'ten Pangaltı veya Küçük Taksim denilen yerdeki yeni binasına taşınmıştır. Okul bu tarihte 3 sınıfa indirilmiş, her bir sınıfta 26'ar öğrenci olmak üzere toplam 72 öğrencinin eğitim gördüğü bir kurum niteliğindedir.¹⁰³ Keza 1847'de “*Mekteb-i Harbiyye-i Şahanenin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname*” yayımlanmıştır. Bu kanunname ile Harbiye Mektebinde görev yapacak öğretmen ve idarecilerin durumları, yetkileri yeniden belirlenmiştir.¹⁰⁴ Harbiye Mektebi Sultan Abdülmecid'in de katıldığı bir törenle 10 Ekim 1847 tarihinde Pangaltı'daki binasında eğitim-öğretime başlamıştır.¹⁰⁵ Açılış günü padişahın huzurunda icra edilen imtihanda başarılı bulunan öğrenciler ödüllendirilmiştir.¹⁰⁶

.....

100 *Takvim-i Vekayi*, Sy: 289, Sene 1261.

101 Hayrullah Gök, Aynı tez, s. 122.

102 *Takvim-i Vekayi*, Sy: 306, Sene 1262.

103 Mehmet Esat, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 48-49.

104 *Mekteb-i Harbiye-i Şahanenin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname* (Sene 1263) (1847),

105 BOA , İrade Dahiliye, nu: 6572.

106 *Takvim-i Vekayi*, Sy: 306, Sene 1262.

Sultan Abdülmecit döneminde Harbiye Mektebinde görev yapacak öğretmen subayların yetiştirilmesi konusuna büyük önem verildiği gibi, yurt dışında eğitim görmek üzere seçilen personel üzerinde titizlikle durulmuştur. 1848'de Paris Elçiliğinden Seraskerliğe gönderilen raporda, Harbiye öğrencilerinin devlete çok pahalıya mal oldukları ve iyi yetişemedikleri belirtilerek bunların Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşa'nın Paris'te açtığı mektebe gitmelerinin maddî-manevî bakımından daha faydalı olacağı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme üzerine öğrenciler bahsedilen okula aktarılmışlardır.¹⁰⁷

Sultan Abdülmecit, bir yandan da İstanbul'daki Harbiye Mektebinde verilen eğitimin kalitesini artırmak maksadıyla 1850 yılında Fransa Kralı Lui Filip ile Prusya Kralı IV. Frederik Wilhelm'e mektuplar yazarak Harbiye Mektebi için öğretmen gönderilmesi talebinde bulunmuştur. Fransadan Kurmay Binbaşı Maniac, Yüzbaşı Majino ve Teğmen Dubruvil; Prusya'dan da Topçu Yüzbaşı Malnifes gönderilmiştir. Tercüman aracılığıyla dersler işlenmiş ancak tercümanlar anlatılanları tam tercüme edemediklerinden istenilen hedefe ulaşamamış; bu kez öğretmenlerin Türkçe öğrenmelerine yönelik kurslar düzenlenmiştir.¹⁰⁸ Yaklaşık bir buçuk yıllık bir Türkçe eğitiminden sonra Yüzbaşı Maniac'a Topografya, fenn-i harb-i piyade, dahiliye kanunnamesi, piyade ameliyatı ve nazariyatı dersleri, Yüzbaşı Majino'ya hendese-i resmiye, menazır, gölge, makine fenni, hey'et, arazi taksimi, mimari dersleri, Teğmen Dubruvil'e süvari ameliyatı ve nazariyatı ve dahiliye kanunnamesi, Yüzbaşı Malnifes hafif ve ağır istihkam, taarruz ve müdafaa, top ameliyatı ve nazariyatı derslerini vermek üzere görevlendirilmiştir. Ayrıca Fransızca dersine Tıbbiye öğretmenlerinden Mahmut Bey, Paris'te eğitim görüp dönen Derviş Bey kimya öğretmenliğine, İspanyol ressam Kes ise resim öğretmenliğine atanmıştır. Böylece Harbiye Mektebi'ndeki eğitim, yeni tedrisatla muasır eğitim sistemine uydurulmuş; medrese metodu tedrisat terk edilmeye başlanmıştır. Yabancı öğretmen subayların yanına iyi derecede Türkçe ve Fransızca bilen yardımcılar "*muavin*" olarak atanmıştır. 1849'da Harbiye Mektebi bünyesinde bir de baytar sınıfı teşkil

.....

¹⁰⁷ BOA., İrade Hariciye, nu: 2161.

¹⁰⁸ Kolağası Mehmet Esat, *Mir'ât-ı Mekâtib-i Harbiye*, s. 43-44.

edilmiş; bu sınıf 1906'da Askerî Tıbbiye Mektebi'ne dahil edilmiştir.¹⁰⁹ 1851'de gerçekleştirilen düzenlemeyle Harbiye'deki eğitim dört yıl olarak belirlenmiş ve bu usûl 1866 yılına kadar sürdürülmüştür.¹¹⁰

Sultan Abdülmecit'in de onayı ile Harbiye Mektebi batılı usullere göre eğitim-öğretime başlamış; daha bilgili, donanımlı subaylar okuldan mezun olmuştur. Kabul edilen yeni sisteme göre Harbiye Mektebi'nde,

1. Sınıfta, Cebr-i âlâ, müsellesat-ı müsteviye ve küreviye, cerr-i eskal ve mahrutiyat, hendese-i resmiye, sath-ı rakım, gölge ve fenn-i menazır, hikmet-i tabiiye, Fransızca, piyade er talimi dersleri,
2. Sınıfta, Hafif istihkâm, makine fenni ve eşkali, tahdid-i arazi, kimya, Fransızca, piyade bölük talimi dersleri,
3. Sınıfta, Tabur talimi ve nazariyatı, hizmet-i seferiye kanunnamesi, piyade hizmeti dahiliye kanunnamesi, tahdid-i arazi ameliyatı, harita inşası, Fransızca, meç ve kılıç talimi dersleri,
4. Sınıfta, Fenn-i harp, Fransızca, piyade alay talimi ve ameliyatı, topçuluk ameliyatı ve nazariyatı, tahdid-i arazi, meç ve kılıç talimi dersleri okutulmuştur. 3. ve 4. sınıf öğrencileri ayrıca süvari, binicilik ameliyat ve nazariyatı derslerini de görmüşlerdir. Bunların yanında Arapça ve Farsça ile birlikte Din ve Ahlâk dersleri de programda yer almıştır.¹¹¹

Harbiye Mektebinde eğitim gören öğrenci sayıları da yeni eğitim sistemine geçildikten sonra net olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yeni düzenlemelerin yapıldığı dönemde Harbiye Mektebi komutanı bulunan Ahmet Paşa'nın idareciliği döneminde (1848-1853) birinci sınıfta 25, ikinci sınıfta 35, üçüncü sınıfta 14, dördüncü sınıfta 19 olmak üzere toplam 93 öğrenci eğitim görmektedir.¹¹² Bu rakamlara göre okul tabur teşkilatına göre tanzim edilmiş durumdadır. Başlan-

.....

109 Kolağası Mehmet Esat, *Mir'ât-ı Mekâtib-i Harbiye*, s. 57.

110 Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, s. 29-30.

111 *Takvim-i Vekayi*, Sy: 529, Sene 1268 (1851); ayrıca bk. Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, s. 30-31.

112 Kolağası Mehmet Esat, *Mir'ât-ı Mekâtib-i Harbiye*, s. 58.

gıçta 400 öğrenci kapasiteli bir okul düşünülmüşken anlaşılan o ki bu hedeflenen rakama henüz ulaşılammıştır.

Harbiye Mektebi ilk açılışından 1843 yılına kadar Maçka Kışlasındaki binada eğitimini sürdürmüş, Pangaltı'daki hastahane binası onarılıp yeni odalar ilave olunup da 1847'de buraya taşınana kadar da Çinili Köşkte eğitimini sürdürmüştür. Mekteb-i Harbiye, 23 Temmuz 1847'de yeni binasına taşındıktan sonra yayımlanan "*Mekteb-i Cedid-i Harbiyye-i Şahanenin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname*"ye göre, okulun idarî personelinin, öğretmenlerin ve diğer eğitim yardımcılarını ve memurların görev ve sorumlulukları açıkça belirtilmiştir. Bunların yanında nöbetçi zabitanın görev ve yetkileri, mektepteki disiplin anlayışı, maliye, öğrenci kıyafeti, hastahane ve kışla hizmetlerine dair ayrıntılar da izah edilmiştir. Kanunnamede ayrıca, okulun iç hizmetiyle sorumlu tüfekçi, kapıcı, trampetçi, borazancı gibi neferlerin görev ve sorumlulukları da belirtilmiş; şikayetlerle ilgili yapılacak işlemler ve günlük raporların nasıl hazırlanacağı hakkında bilgiler verilmiştir. 1847 yılında okula yapılan atamalar bu kanunnameye dayanarak gerçekleştirilmiştir.¹¹³

Kırım Harbi başlayınca hasta Fransız askerlerinin tedavi ve bakımı için Harbiye binası hastahaneye dönüştürülmüştür.¹¹⁴ Bundan dolayı 1853 yılında Harbiye Mektebi Taşkışla'ya taşınmıştır. Pangaltı'daki bina Fransız askerleri tarafından bir dikkatsizlik sonucu çıkan yangında tamamen kül olmuş, pek çok değerli kitap ve sair malzeme yok olmuştur.¹¹⁵ Savaş sonrası Pangaltı'daki Harbiye binası 6.551.229 kuruş harcanarak onarılmış ve 14 Ekim 1854'de inşaatı tamamlanarak Harbiye'nin buraya taşınması kararlaştırılmıştır. 1857 yılında Harbiye Mektebi Komutanlığına, Erkân-ı Harbiye Mektebinin ilk kurmay mezunlarından olan Albay Hüseyin Avni (Paşa) Bey (1857-1862) atanmıştır.¹¹⁶ Taşkışla'da 1858'e kadar kalan Harbiye, oradan

113 "*Mekteb-i Harbiye-i Şahanenin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname (Sene 1263) (1847)*" hakkında ayrıntı için bk. Hayrullah Gök, Aynı Tez, s. 117 vd.

114 Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, s. 46-47.

115 Kolağası Mehmet Esat, *Mir'ât-ı Mekâtib-i Harbiye*, s. 61-62.

116 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, Dergah Yay., c.1, İstanbul 1982, s.486; ayrıca bk. "Hüseyin Avni Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, V, 645.

da Gülhane'deki Tıbbiye Mektebine taşınmış ve 1862 yılına kadar burada eğitimini sürdürmüştür.

Sultan Abdülaziz, Harbiye Mektebi ve Çengelköy'deki Süvari Kışlasını yeni baştan inşa ettirerek 1863 yılında Harbiye Mektebi Pangaltı'daki binasına, Dersaadet Askerî İdadisi ile 1872 senesinde Kuleli Kışlasına taşınmıştır.¹¹⁷ Harbiye Mektebi, başlangıçta 54.000 m² lik bir alana inşa edilmiş, ancak günümüzde 18.600 m².lik alanı kaplayan binası mevcuttur. 1887'de Sultan II. Abdülhamit tarafından büyük bir yemekhane binası ile jimnastikhane binası ilave edilmiştir.

Öte yandan öğretmen sınıfını yetiştirmek üzere yurt dışına eğitim için gönderilenlere büyük masraflar yapıldığından bunlar Osmanlı ülkesine döndükten sonra hemen Harbiye Mektebinde görevlendirilmişler ve azami istifade sağlanmaya çalışılmıştır.¹¹⁸ 1846 yılından itibaren Harbiye Mektebinde bir padişah dairesi teşkil edilmiş, padişahın okula geldiği dönemlerde talebelere "huzur imtihanı" icra edilmiştir. Viyana Harp Okulu mezunu Galip Paşa'nın komutanlığı (1863, 1871-1875) döneminde yapılan düzenlemelerle Harbiye Mektebi, tamamen Avrupa'da çağdaş okullar düzeyinde eğitim veren bir kuruma dönüştürülmüş, sözlü sınav sistemi terk edilip yazılı sınav sistemine geçilmiştir.¹¹⁹

Sonuç

Sultan II. Mahmut, Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusunun subay ihtiyacının karşılanması için 1826 yılı Temmuz ayından itibaren bir çalışma başlatmış; ancak devletin iç ve dışta büyük sorunlarla karşı karşıya kalması çağdaş anlamda bir askerî eğitim kurumunun kurulmasını geciktirmiştir. 1830'lu yıllardan sonra devlet erkânı daha ciddi olarak bu konuya eğilmiştir. 1834 yılı bu anlamda bir dönüm noktası olmuştur. 1834 yılında alınan bir kararla Maçka Kışlası'nın onarımdan geçirilerek Osmanlı Devleti'nin çağdaşı batı ülkelerinde olduğu gibi

.....

¹¹⁷ İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 58.

¹¹⁸ Tahsin Ünal, *Harp Okulu Tarihi*, s. 48-49.

¹¹⁹ BOA., İrade Mesail-i Mühimme, nu: 386.

“*Ecole Militaire*” tarzı bir askerî okulun açılması kararlaştırılmış, “*Mekteb-i Harbiye*” adı verilen bu okul 1 Temmuz 1835 tarihinde Sultan II. Mahmut’un da katıldığı bir törenle eğitim-öğretime başlamıştır.

Harbiye Mektebi’nin açılışıyla birlikte öğrenci temini konusu da ayrı bir sorun olmuştur. Aslında Osmanlı ordusuna çağdaş bilgilerle donanmış, iyi eğitilmiş subay adayları kazandırmak amacıyla açılmış bulunan Harbiye Mektebi, ilk zamanlar kamuoyu tarafından pek anlaşılammıştır. Başlangıçta imparatorluk sınırları içerisinde kalan farklı coğrafi mekanlardan öğrenci gönderilmesi istenmiş, böylece her bölgenin Harbiye Mektebi bünyesinde temsil edilmesi düşünülmüştür. Osmanlı idarecilerinin bu gayretlerine bağlı eyaletlerden yeterli karşılık gelmemiş ve böylece yıllarca devam eden savaşlardan bıkan ve korkan ahali çocuklarını çağdaş eğitim veren bu kuruma vermek istememiştir.

Harbiye Mektebi ilk açıldığı yıllarda klasik medrese eğitiminden bir üst düzey eğitim veren bir kurum hüviyetinde iken, kısa zamanda kendini yenileyerek fen dersleri ve askerlikle ilgili derslerin ağırlıklı olarak okutulduğu bir eğitim kurumuna dönüşmüştür. Eğitim-öğretimi desteklemek amacıyla açılan matbaasında telif ve çeviri eserler basılarak öğrencilerin istifadesine sunulmuştur. Harbiye Mektebi başlattığı çağdaş eğitim anlayışı ile bir süre sonra açılacak olan askerî idadiler ve sivil idadilerle mülkiye mektebinde de uygulamaya konularak eğitimde çağdaşlaşma hamlesinin ilk tetikleyicisi, diğer bir ifadeyle Türkiye’de modernizmin gelişmesinde ilk öncü olmuştur.